

ÇOCUK OYUNU ARAŞTIRMALARINDA PROF. DR. PERTEV NAILİ BORATAV'IN YERİ

Yrd. Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Prof.Dr.Pertev Naili Boratav, Türkiye'de genellikle yapıldığı üzere, duygusal ve siyasal bağlamda değerlendirmelerin sınırlarını aşan enginlikte bir bilim adamı olduğu yaptığı araştırmalardan ve yayımladığı eserlerden kolaylıkla anlaşılabilir. O'nu bilim dışı tartışmaların aracı haline getirmek, Pertev Naili Boratav'ı anlamamanın ve çalışmalarını gereğince incelememenin bir sonucudur.

Prof.Dr. Pertev Naili Boratav, Türkiye'de halkbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesini sağlayan öncü ve yaşamını da bu yola hasretmiş bir bilim adamıdır. Prof.Dr.İlhan Başgöz'ün ifadesiyle O, bilimsel objektiflikten ve sağlam malzemeye dayanma kuralından ödün vermeyerek Türkiye'de halkbiliminin sosyal bilimler içinde saygın bir yer kazanmasını sağlamıştır (Başgöz 1995: 103). Profesör Boratav, Türk halkbiliminin hemen hemen her türüyle ilgili araştırmalar yapmış ve bu çalışmalarını da kılavuz kitap ve makaleler halinde yayımlamıştır. Ayrıca, bu araştırmaların büyük bir bölümünün yabancı dillerde yayımlandığı düşünülürse Prof.Dr.Boratav'ın Türk folklorunun dünyaya tanıtılmasındaki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye'de Pertev Naili Boratav ile ilgili olarak pek çok değerlendirme yapılmıştır. Ancak yapılan bu değerlendirmelerde O'nun çocuk oyunları konusundaki araştırmaları pek farkedilmemiş veya üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle, Profesör Boratav'ın çocuk oyunları

ilgili araştırmalarını tanıtmak ve açıklamaya çalışmak bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Prof.Dr.Boratav çocuk oyunlarını, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde verdiği halk edebiyatı dersinin programına dahil ederek bu türün halkbiliminin müstakil bir araştırma konusu olduğunu göstermiştir. Bir diğer deyişle Prof. Dr.Pertev Naili Boratav, çocuk oyunlarını halkbiliminin kadrosu içinde değerlendirmiştir. Nitekim Profesör Boratav, üniversitedeyken yayımlanan Halk Edebiyatı Dersleri adlı kitabındaki(1.Kitap) "Folklor Malzemeleri" bölümünün "Halk Edebiyatı" alt bölümünde "Çocuk Türküleri, Oyun Sözleri (oyunlar ile beraber) ile Temsili Oyunlar(çocuk oyunları gibi)"a, "Âdet ve Merasimler" alt bölümünde de "Çocuklara Mahsus Merasimler"e yer vermiştir (Boratav 1942). Prof. Dr.Boratav, daha sonra yayımlanan ve Türk halkbiliminin başvuru kaynakları olan eserlerinde (Boratav 1958, 1969, 1973, 1982) de çocuk oyunlarına müstakil bölümler ayırmıştır. Sadece bu veriler dahi, Profesör Boratav'ın çocuk folkloruyla ve doğal olarak da çocuk oyunları ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler yaptığını ortaya koymaktadır. Gerçekte ise Prof.Dr.Boratav, çocuk oyunlarının derlenmesi, sınıflandırılması ve tahlil edilmesi bağlamında çok değerli çalışmalar yapmıştır.

Profesör Boratav, Halk Edebiyatı Dersleri adlı kitabında(1.Kitap) çeşitli derleme plânlarını verirken "Çocuk Tür-

---

kü ve Oyunları”nı da bir derleme konusu olarak kabul etmiştir (Boratav 1942). Böylelikle Profesör Boratav sadece Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’ndeki öğrencilerine değil, diğer folklorculara da bu tür ile ilgili ayrıntılı derleme çalışmalarının yapılması gerektiğini öğütlemiştir. Nitekim, Boratav’ın rehberliğinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde kurulan Halk Edebiyatı ve Folklor Arşivi’ne 1947 yılına kadar 22 çocuk oyunu ile 5 çocuk oyun aracı dahil edilmiştir (Boratav 1982: 290). Profesör Boratav çocuk oyunları ile ilgili derleme çalışmalarına daha sonraki yıllarda da devam ettiği 1970 yılında sunduğu bir bildirden anlaşılmaktadır. Fransız çocuk oyunları kataloğu üzerine kaleme aldığı bu taslak denemesinde Prof.Dr. Boratav, şahsi arşivindeki çocuk oyunu sayısının 1000 civarında olduğunu belirtmiştir (Boratav 1970, 1982: 493). Söz konusu çocuk oyunları koleksiyonu, bugün henüz dökümü yayımlanmayan (mutlaka yayımlanmalı) Fransa’daki Pertev Naili Boratav Arşivi’nde bulunmaktadır.

Prof.Dr.Pertev Naili Boratav’ın, çocuk oyunları açısından önemi sadece derleme aşamasındaki çalışmalarıyla sınırlı değildir. Profesör Boratav, çocuk oyunlarının sınıflandırılması konusunda da halkbilimcilere ışık tutan çalışmalar yapmıştır. Ancak, Prof.Dr.Boratav, bu tür ile ilgili önemli tasnif çalışmalarını, ömrünün uzun bir bölümü geçirdiği Fransa’da gerçekleştirmiştir. Prof. Boratav, Fransız çocuk oyunları üzerine oluşturduğu sınıflandırma sisteminin (konuyla ilgili ilk oyun sınıflandırma denemesini Boratav, 1960 yılında düzenlenen VI.Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques-Paris- adlı kongrede sunmuştur) diğer kültürlerin ve doğal olarak da Türk çocuk oyunlarına uygulanabilece-

ğini önermiştir (Boratav 1964, 1970: 194- 271). Nitekim, Boratav “100 Soruda Türk Folkloru” adlı eserinde genel olarak oyunları “oyuncunun davranışları ve başardığı baskın işler; anlatım biçimleri (tekerleme, uyaklı sözler,önceden belirlenmiş hareketler, ezgiler, dramatik sahneler, geometrik çizgiler veya biçimler, jestler, güç gösterileri, törelilik anlatımlar ve sözler); oyunun amaçları ve işlevleri; oyunun yararlandığı maddeler, oyunun yeri, zamanı; oyunun kişileri” olarak belirttiği ilkelere göre sınıflandırmıştır. Bu tasnifin ilk maddesi sadece çocuklara özgü olan oyunlara ayrılmıştır. Sınıflandırmada yer alan diğer maddelerdeki oyunların ise hem çocuklar, hem de büyükler tarafından oynandığı kaydedilmiştir (Boratav 1973: 283-303). Yukarıda belirtilen şekilde bir sınıflandırma sistematığı veya katalog geliştirmenin, çocuk oyunları konusunda belirli bir düzeyde yeterliliği gerektirdiği açıktır (Prof.Dr.Pertev Naili Boratav’ın bu konudaki araştırmaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Özdemir 1997).

Türkiye’deki çocuk oyunlarının tahlil edilmesinde de Profesör Boratav’ın büyük katkıları olmuştur. Prof.Dr.Boratav, yayınlarında çocuk oyunlarının kaynakları ile yapısal unsurlarından oyun tekerlemeleri ve oyun araçlarını çeşitli açılardan açıklamıştır.

Tekerlemenin bir türü olarak kabul edilen oyun tekerlemeleri ile ilgili Türkiye’de ilk bilimsel değerlendirmeler Prof. Dr. Boratav tarafından yapılmıştır. Boratav, tekerlemelerin büyük bir bölümünün çocukların kendi yaratmaları olduğunu belirtmiş ve büyüklere özgü bazı yaratmaları da çocukların kendi geleneklerine ustalıkla uyarladıklarına dikkat çekmiştir (Boratav 1982: 135-137). Yine Prof.Dr. Boratav, ilk baskısı 1939 yılında yapılan Folklor ve Edebiyat adlı eseri-

---

nin 1.cildinde tekerlemeyi tanımlamanın güçlüğüne işaret ettikten sonra tekerlemenin “daha çok çocuk geleneklerinde yeri olan bir tür” olduğunu vurgulamıştır (Boratav 1982: 134-135). Pertev Naili Boratav’ın tekerleme türünü konu alan ve dünya halkbilimi klâsikleri arasında kabul edilen çalışması Le ‘Tekerleme’ başlığıyla 1963 yılında Paris’te yayımlanmıştır. Profesör Boratav, Albert Lord’un Sözlü Formüller (Oral Formula) teorisini tekerlemelere uygulayarak, Batılı bilim adamlarını bu teorinin farklı halkbilimi türlerine uygulanması konusundaki tartışmalarına çözüm getirmiştir. Genel olarak tekerlemeler ve özel olarak da oyun tekerlemeleriyle ilgili oluşum-icraaktarım işlemlerini açıklayan bu çalışma, Prof.Dr. Boratav’ın Batılı bilim çevrelerindeki saygınlığını pekiştirmiştir. Profesör Boratav, yine ilk baskısı 1969 yılında yapılan 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı eserinin 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75 numaralı sorularında şiir niteliğindeki yaratmalar olarak kabul ettiği oyun tekerlemelerinin tanımı, türleri, işlevleri, içeriği, şekil ve üslûp özellikleriyle kökenleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir (1982:134-151).

Prof.Dr.Pertev Naili Boratav, sadece çocuk oyunlarını değil, aynı zamanda bu oyunlardaki sözlü formülleri (Profesör Boratav, bu tür malzemeler için “oyun tekerlemesi” terimi kullanmıştır) de sınıflandırmıştır. Profesör Boratav, oyun tekerlemelerini oyundaki işlevlerine göre “sayışmacalar, oyunun bir parçası olan ve oyun içinde oyuncuların rollerini belirlemek amacıyla söylenen sayışmaca tekerlemeleri, bilinmeyen bir şeyi bir çeşit fal yoluyla bulmağa aracılık işlevini gören tekerlemeler, başlı başına bir oyun olan tekerlemeler, yergi amacıyla söylenen tekerlemeler, tabiat olayları ve öğeleri karşısında söylenen

tekerlemeler” şeklinde gruplandırmıştır (Boratav 1982: 135-137).

Profesör Boratav, Fransız çocuk oyunları için hazırladığı oyun kataloğu taslağında çocuk oyunlarındaki sözlü unsurlarla ilgili yeni bir araştırma plânı ortaya koymuştur. Bu araştırma plânında, ilgili çocuk oyunu kısaca tarif edildikten sonra, oyunlarda kullanılan sözlü unsurlar (şarkı metni, söyleşme metni, formül metni) çeşitlemeleriyle ve diğer kültürlerdeki (özellikle Türkiye sahasına ait) paralelleriyle birlikte karşılaştırılarak incelenmiştir (Boratav 1970: 194-271).

Profesör Boratav, çocuk oyunlarındaki sözlü unsurların iç ve dış yapı özelliklerini de belirlemeye çalışmıştır. Prof. Dr.Pertev Naili Boratav bu bağlamda, oyun tekerlemelerinin çoğunluğunun nazım parçalarından meydana geldiğini; söyleşmelerden bazılarında ise nazma özgü ölçü bulunmadığını, ancak uyaklar, ses tekrarlamaları, şaşırtıcı hayal zincirlemeleriyle bunların beylik sözlerden ayrıldığını ifade etmiştir (1982:140).

Çocuk oyunlarının sözlü formülleri, genellikle belirli bir ezgi ve kalıp hareketler eşliğinde söylenmektedir. Prof. Dr.Boratav, çocuk oyunlarındaki ezgi unsurlarına yönelik açıklamalarda da bulunmuştur. Profesör Boratav, türkülerini kullandıkları yerlere ve işlevlerine ya da söylenme sebeplerine göre kümelemiş ve bu tasnif içinde “oyun ve dans türkülerini” başlığına yer vermiştir. Oyun ve dans türkülerini de “çocuk oyunlarında söylenenler, büyük oyunlarında söylenenler” olarak sınıflandırmıştır (1969: 149-151). Prof.Dr.Boratav, manzum ya da yarı-manzum bir takım sözler oldukları ve çoğunlukla belli bir makamla söylendikleri için bu tür oyun öğelerine “türkü” adını verdiğini; ancak türkünün diğer niteliklerinin bu sözlü unsurlar-

da bulunmadığını; hatta bazılarının da makamsız olarak söylendiğini belirtmiştir (Boratav 1982: 493).

Oyun tekerlemelerinin kökenlerinin açıklanmasıyla ilgili olarak Profesör Boratav'ın açıklamaları bu gün dahi geçerliliğini korumaktadır. Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı kitabınının 74'cü sorusunda oyun tekerlemelerinin kökenlerini belirlemeye çalışmıştır. (Boratav 1982: 146-149). Boratav, bazı oyun tekerlemelerinin kökenlerinin, "çok eski dualara, belki İslâm öncesi din törenlerinde yer alan kutlu bilinmiş sözlere çıktığını" belirtir. Boratav bu duamsı sözlerle, üfürüklerle oyun tekerlemeleri arasında kuruluş, ölçü, üslup özellikleri ve kelimeler bakımından benzerlikler bulunduğuna da işaret etmiştir. Profesör Boratav, oyun tekerlemelerinden bazılarının, bu türlü "kutlu ve güçlü" sözlerin ilk anlamlarını ve işlevlerini yitirmeleri sonucu meydana geldiğini belirtmiştir (Boratav 1982: 146-148). Bugün dahi bazı çocuk oyunlarında yer alan sözlü formüllerin "dinî-büyüsel" anlam ve işlevlerinin bulunduğu düşünülürse, Boratav'ın değerlendirmelerindeki isabet daha iyi anlaşılacaktır. Yine Boratav, halk şiirinin de oyun tekerlemelerinin kaynakları arasında sayılabileceğini Yunus Emre'nin bir şat-hiyesini örnek göstererek ortaya koymuştur (Boratav 1992:54).

Prof.Dr.Pertev Naili Boratav, çocuk oyunlarının yapısal unsurlarından olan oyun araçları hakkında da kavramsal düzeyde değerlendirmeler yapmıştır. Örneğin, oyuncak/ oyun aracı ikilemi konusundaki terim ve kavram kargaşasına, "kendisi tek başına oyunu sağlayan nesnenin oyuncak-oyun aracı" olduğunu belirterek çözüm getirmeye çalışmıştır (Boratav 1973: 300).

Yukarıda belirtilen veriler ve değerlendirmeler, Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ın Türk ve dünya çocuk oyunları araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğunu ispatlayacak yeterliliktedir. Benzer yaklaşımlarla gerçekleştirilecek çalışmalar, Prof.Dr. Boratav'ın Türk ve dünya halkbilimi araştırmalarındaki katkılarının , daha gerçekçi ve tarafsız olarak, diğer bir deyişle bilimsel bağlamda değerlendirilmesini sağlayacaktır. Profesör Boratav'ı ve dolayısıyla ekolünü yaşatmanın, ancak O'nun çalışmalarında hiç ödün vermeksizin kullandığı bilimsel bakış açısını kavrayarak yeni araştırmalar yapmakla mümkün olabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- BAŞGÖZ, İlhan: "Pertev Hoca İçin", Folklor ve Edebiyat, 2, Şubat 1995: 101-103.
- BORATAV, P.Naili
- 1942 Halk Edebiyatı Dersleri I.Kitap. Ankara: Ulus Basımevi
- 1992 Zaman Zaman İçinde. Tekelerlemeler, Masallar.
- (1958) İstanbul: Adam Yayınları.
- 1963 Le "Tekerleme", Paris (Cahiers de la Société Asiatique dizisi).
- 1964 "Essai de Classification Generale des Jeux." Actes du VI.Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques (Paris 1960), tome II, Paris:141-148 et 637-639.
- 1969 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. (1982) İstanbul:Gerçek Yayınevi.
- 1970 "Une Premiere Ebauche de Catalogue des Jeux Français" Approches des nos Traditions Orales, G.P.Maisonneuve et Larose, Paris.
- 1973 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul:Gerçek Yayınevi.
- 1982 Folklor ve Edebiyat I-II.
- (1983) İstanbul: Adam Yayıncılık A.Ş.
- ÖZDEMİR, Nebi: Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Çocuk Oyunlarının Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 2 c., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.